

ISSN:2181-0427 ISSN:2181-1458

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЛМИЙ АХБОРОТНОМАСИ**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

2022 йил 3 сон

ИНГЛИЗ ТИЛИДАГИ ФОНЕТИК ЎЗГАРИШЛАР ДИНАМИКАСИ

Аҳмедова Раъно Ашуровна
Бухоро давлат университети ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада XX асрда замонавий инглиз тилида рўй берган фонетик ўзгаришлар тўғрисида фикр юритилади, шунингдек, унинг уч даврий гуруҳларга ажратилиши ёритиб берилади. Замонавий фонетика бугунги кунда ўзининг ва ўзгаришларнинг энг қизиқарли дақиқаларидан бирини бошидан кечирмоқда. Инглиз тилидаги бутун бошли аср давомида юз берган фонетик ўзгаришларни илк бор ёзма адабий манбаларга қараб эмас, балки аудио ва видео материалларга таянган ҳолда ўрганиш мумкин бўлди.

Калит сўзлар: фонетика, унли товуш, ундош товуш, силжиш, ўзгариш, тил, лингвистика, лексика.

DYNAMICS OF PHONETIC CHANGES IN ENGLISH

Akhmedova Rano Ashurovna
ESP Teacher of the Bukhara State University

Abstract: The article deals with the phonetic changes that occurred in modern English in the 20th century, as well as its division into three periodic groups. Modern phonetics today is experiencing one of its most exciting moments of change. For the first time, it was possible to study the phonetic changes that took place in the English language throughout the century, not by looking at written literary sources, but by relying on audio and video materials.

Key words: phonetics, vowel sound, consonant sound, shift, change, language, linguistics, vocabulary.

ДИНАМИКА ПРОТИВОРЕЧИВЫХ ИЗМЕНЕНИЙ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Ахмедова Раъно Ашуровна
Преподаватель Бухарского государственного университета

Аннотация: В статье рассматриваются тематические изменения, произошедшие в ряде случаев в XX веке, а также его деление на три эпизода группы. Современная фонетика сегодня переживает один из самых захватывающих моментов своих перемен. Впервые удалось изучить фонетические изменения, происходившие в английском языке на протяжении столетия, не обращаясь к письменным литературным источникам, а опираясь на аудио- и видеоматериалы.

Ключевые слова: фоника, гласный звук, согласный звук, приход, изменение, язык, языкознание, лексика.

Ўзбекистон таълим муассасаларида хорижий тил сифатида инглиз тили ўқитилганда, XVIII асрнинг Буюк унлилар силжиши талабаларга инглиз тили тарихидаги энг сирли ва тушунтириш қийин бўлган ҳодисалардан бири бўдиб туюлди. Асрлар ва замонлар оша, XX асрда инглиз тилида рўй берган фонетик ўзгаришларни таҳлил

қиладиган бўлсак, 100 йил каби қисқа вақт ичида маълум бир тилнинг унли товушлар тизимидаги ўзгаришлар қандай қилиб бунчалар тез юз бериши равшанлашади.

Замонавий фонетика бугунги кунда ўзининг ва ўзгаришларнинг энг қизиқарли дақиқаларидан бирини бошидан кечирмоқда. Инглиз тилидаги бутун бошли аср давомида юз берган фонетик ўзгаришларни илк бор ёзма адабий манбаларга қараб эмас, балки аудио ва видео материалларга таянган ҳолда ўрганиш мумкин бўлди.

Худди шундай, XX асрда инглиз тилининг британча вариантыда талаффуз меъёрида содир бўлган фонетик ўзгаришларга тўхталадиган бўлсак, у анъанавий равишда RP ёки Received Pronunciation деб номланади ва у бугунги кунгача инглиз тилининг британча вариантыни хориж тили сифатида ўрганишда талаффуз модели ҳисобланади.

Тилшунослар XX асрда инглиз тилининг британча вариантыда содир бўлган барча фонетик ўзгаришларни одатда учта асосий даврий гуруҳга бўладилар:

XX аср бошларида, тахминан, Иккинчи Жаҳон уруши олдида содир бўлган ўзгаришлар инглиз тилида шунчалик мустақам ўрнашдики, улар одатийга айланди. Ж.С.Уеллс, “биз ҳозирги пайтда бу ўзгаришлар рўй бергунга қадар 1930-40 йиллардаги британия филмларини ҳайрат билан тинглаймиз” [1]; бу ўзгаришларнинг натижасида кейинги йилларда Би-би-си орқали эшитиш мумкин бўлган, шу сабабли BBC English деб ном олган тил ҳисобланади. Бу тилда ҳали ҳам кекса авлоднинг кўплаб зиёли вакиллари томонидан гапирилиб, яқин вақтгача у нуфузли нутқ лаҳжаси ҳисобланар эди.

XX асрнинг ўрталарида 1940-1960 йилларда рўй бера бошлаган ўзгаришлар – ҳозирги вақтда уларнинг инглиз тилида ўрнашиб олиш жараёни тугалланмаган, бу ерда биргаликда мавжуд бўлган талаффуз меъёрларининг мавжудлиги ҳақида гапириш мумкин; уларнинг кўпчилиги луғатларда, ҳеч бўлмаганда инглиз тилининг махсус талаффуз луғатларида эски меъёр билан бирга қайд этилган; уларни деярли барча авлод вакиллари нутқида эшитиш мумкин, гарчи у ёки бу янги шакллардан фойдаланишда алоҳида изчиллик мавжуд эмас.

XX аср охиридаги ўзгаришлар 1970-йилларда рўй бера бошлаган ва ҳозирги кунгача давом этаётган ўзгаришлар – ҳозирги вақтда уларнинг кўпчилиги ёшлар нутқида, бироз ўрта авлод вакиллари, баъзан эса ёшлар нутқида эшитиш мумкин, баъзилари луғатларда қайд этилган. Бунда инглиз тилининг британча вариантыда (асосан Англиянинг жануби-шарқида - Темза ҳудудида) содир бўлган барча ўзгаришларни умумлаштириш учун сўнги 15-20 йил ичида ишлатиладиган Estuary English атамасини эслаб ўтиш ўринлидир. RP ва Cockney ўртасида жойлашган минтақавий Лондон шеvasи сифатида келиб чиққан Estuary English ҳозирда инглиз тили учун минтақавий стандартларидан бири сифатида қабул қилинган. Estuary English келиб чиқиши унинг кўпгина хусусиятларининг RP га тез кириб боришига олиб келди.

XX аср бошидаги ўзгаришлар:

1. Овозсиз фрикатив ундощдан олдинги ҳолатда жойлашган орқа паст монофтонг. 20-аср бошларида Д.Жонс инглиз тилининг британча вариантынинг фонетик тавсифи устида ишлаган ва Иккинчи Жаҳон урушигача ишлатилган куйидаги сўзлар билан ишлаган:

- cough, cross, cl(rth. soft, lost каби сўзлар унлидан кейин жарангсиз фрикатив ундош, яъни thought - [э:] даги бир хил унли ишлатилгани каби [э:] узун паст орқа монофтонг талаффуз қилинган. Ҳозирда бу турдаги сўзларда lot сўзидаги қисқа товуш талаффуз қилинади.

2. Узун паст орқа унли сифатининг ўзгариши. 20-аср бошларида биз дуч келадиган thought, lord сўзларида учрайдиган узун паст орқа унли [э:] очикроқ талаффуз қилинган, бу товуш [a:] унлисига яқинроқ бўлган. Д. Жонс буни "орқага ва анча очик" ("retracted and rather open") деб таърифлаган. 1964 йилда инглиз тилшуноси Чарлз Барбернинг фикрига кўра, товуш узок вақт давомида бу тарзда талаффуз қилинмаганлиги бу унинг артикуляциясида 20-аср бошларида бўлганидан кўра оғиз очилиши анча кичикроқ ва тилнинг оғиздаги ҳолати ундан анча юқорида бўлган.

3. Дифтонг [эе] нинг йўқолиши. Йигирманчи асрнинг бошларида бир қанча сўзлар - floor, flaw, shore, Shaw, cores, causee кабилар ҳозиргидек омофонлар эди. Floor, cores, shore каби сўзларда энди мавжуд бўлмаган [e:] дифтонг талаффуз қилинган, шу билан бирга flaw, Shaw, causee ва ҳоказолар эса ҳозирги [с:] узун монофтонг билан талаффуз қилинар эди.

Хатто Даниэль Жонснинг таъкидлашича, хатто ўша даврда ҳам баъзи одамлар ўзи [се] дифтонгини талаффуз қилган сўзларда [эе] монофтонгини талаффуз қилишган. Ҳозирда бу талаффуз инглиз тилидаги британча вариантдан бутунлай йўқолиб кетган [3].

4. Шунингдек, goat, over, here каби сўзлардаги дифтонг сифатининг ўзгариши. 20-асрнинг ўрталарига келиб Д. Жонс [о и] (goat, over, here) деб ёзган дифтонг ўз сифатини бироз ўзгартирди: агар аввал унинг бошланиши орқада ва лабиаллашган бўлса, ҳозир у аралаш туркумга айланиб, ўртача кўтарилишнинг аралаш қаторидаги ва лабиаллашганга айланган. Шунинг учун унинг вориси А. С. Гимсон 1962 йилда бу товушнинг транскрипциясини [эе] га ўзгартирди.

Узун баланд унлиларнинг дифтонглашуви. Узок таранг баланд унлилар, Д.Жонс таърифига кўра, монофтонглар сифатида характерланиб, биринчи навбатда – финал охириги ўринда, кейин эса барча бошқаларида дифтонглаша бошланди.

Трифтонгларни силликланиши. Дифтонглар [ai] ва [au] ортидан келадиган нейтрал товушлар [aie] ва [aue] кўпинча трифтонглар деб аталиб, сезиларли даражада силликланишни бошлади ва ҳатто янада монофтонгизатсияга учради.

Бу ҳодиса соф RP учун кўпроқ характерлидир ва инглиз тилининг британча вариантыда сўзлашувчиларнинг минтақавий шакланган нутқида камроқ тарқалган. У ўзини урғусиз ҳолатида яққолроқ намоён бўлади, масалан, our сўзидаги талаффузи [a:] тўлиқ илдиз отган ва барча замонавий талаффуз луғатларида урғули [aie] варианты билан бирга қайд этилган. Масалан, private, carelessness. Шунингдек, бошқа сўзлар ҳозирда [i] унлиси билан ҳам, нейтрал товуш билан ҳам талаффуз қилинади ва бу ҳолатда нейтрал товушнинг қўлланилиши устунлик қила бошлайди.

Йот билан бирлашиш (Yod coalescence). Бу ҳодиса бир неча асрлар давомида инглиз тили фонетикасининг характерли хусусиятларидан бири бўлиб келмоқда. Бу nature, soldier, vision каби сўзларда кўринади.

XX аср охиридаги ўзгаришлар

1. Охирги ўриндаги ва унлидан оддин [i] унлиси. Сўнгги пайтларда city, harry, coffee каби сўзларда охирги унли анча тарангроқ, чўзиқ [i:] унлига яқинроқ бўлиб қолди. Бу ҳодиса 1964 йилда Чарлз Барбер томонидан қайд этилган, ammo ўша пайтда бу талаффуз қанча давом этиши аниқ эмас эди, чунки. якуний [i] унлисининг янада шиддатли ва ёпиқ талаффузга мойиллиги билан бир қаторда, унинг очқроқ талаффузига мойиллик ҳам бор эди. Чарлз Барбернинг таъкидлашича, RP маърузачилари орасида бу атаманинг анъанавий ва эҳтимол эскирган маъносида, яъни нуфузли хусусий мактабларнинг битирувчилари орасида финал [i] талаффузини [ə] товушига яқинлаштириш тенденцияси сезиларли эди. Бугунги кунда иккита тенденциядан қайси бири ғалаба қозонганлиги аниқ бўлди: якуний позицияда [i] деярли узун [i:] тарзида талаффуз қилина бошланди. Инглиз тилининг Америка вариантыда бу ҳодиса бироз оддин пайдо бўлган ва ўзини намоён қилган. Британия вариантыда у ҳозирги пайтда шу қадар кенг тарқалдики, у ҳозирги кунда кўпгина замонавий луғатларнинг транскрипциясида акс этган. Унинг учун [i] транскрипция белгиси киритилди, бу охирги урғусиз позицияда [i] ва [i:] товушларининг ҳақиқий фонологик қарама-қаршилиги йўқлигини кўрсатиш учун мўлжалланган: фақат заиф позициядаги товушнинг фонетик сифати ўзгарди. Худди шу нарса унлидан оддинги позицияга ҳам тегишли.

2. Юқори орқа унлилар сифатининг ўзгариши. Сўнгги пайтларда улар нафақат деярли бутунлай ўзларининг лабиализациясини йўқотибгина қолмай, балки кўпроқ ўзгарди.

3. Урғу остида йот билан бирлашиш (Yod coalescence). Агар илгари бу ҳодиса фақат урғусиз бўғинларга хос бўлса, энди у урғули бўғинларга тарқала бошлади. Худди шундай, Tuesday сўздаги биринчи бўғин choose сўзининг омофонига айланади, reduce сўзининг иккинчи бўғини juce аби айтила бошланди ва ҳоказо.

Гарчи урғули бўғинлардаги йот бирлашуви бутунги кунда RP нинг ўзига хос хусусияти бўлмаса-да, у Estuary English тилида мустаҳкам ўрнашиб олиб аста-секин RP га ҳам кириб бормоқда.

Мавжуд бўлган бир қатор дифтонглар ва трифтонглар аллақачон монофтонгларга айланган ёки монофтонгланашга интилмоқда.

Йот билан бирлашиш давом этиб урғули бўғинларга тарқала бошлади.

Ундош товуш [t] нинг глоттализацияси британча инглиз тили вариантыда зиёлилар орасида илдиз отишда давом этмоқда.

Кўп бўғинли сўзларда урғуни бошидаги биринчи бўғиндан иккинчи бўғинга ўтказиш тенденцияси пайдо бўлмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, инглиз тилининг глобаллашув натижасида фонетик ўзгаришлари ривожидан давом этиш жараёни юз бермоқда. Ушбу ўзгаришлар динамикаси қандай бўлишини эса вақт кўрсатади.

Адабиёт:

1. J.C. Wells. Whatever Happened to Received Pronunciation? II Jornadas de Estudios Ingleses, Medina & Soto (eds.), Universidad de Jaen, Spain. (1997) p.19-28.
2. Mavlanova Ugiloy Khamdamovna, Ruzieva Dilfuza Salimboevna, Babaeva Vasila Toshpulatovna. Irony in dramatic works//International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. 3.

3. Mavlonova U. K., Maxmurovna M. K. THE INTRODUCTION OF IRONY IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE //International Engineering Journal For Research & Development. – 2020. – Т. 5. – №. 3. – С. 4-4.
4. Charles Barber. Linguistic Change in Present-Day English. University of Alabama Press, 1966.
5. Ugiyoy Khamdamovna Mavlonova, Dilfuza Salimboyevna Ruziyeva. THE USE OF IRONY IN LITERATURE // International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. – 2020. – Issue 04, Volume 84. SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS
6. Mavlonova Ugiyoy Khamdamovna 2020. Similarities and differences between types of comic. *International Journal on Integrated Education*. 3, 9 (Sep. 2020), 105-107. DOI:<https://doi.org/10.31149/ijie.v3i9.596>.
7. John S. Kenyon and Thomas A. Knott. A Pronouncing Dictionary of American English. Springfield, Mass., Merriam-Webster Inc., Publishers, 1953.

ОҒЗАКИ ВА ЁЗМА МУЛОҚОТ ЖАРАЁНИДА ЛИНГВОМАДАНИЙ БИРЛИКЛАРНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

Жамолиддинова Дилноза Мирхожиддиновна

Кўқон давлат педагогика институти в.б.профессори, филология фанлари
доктори(DSc)

Муҳиддинова(Абдуллаева) Дилафруз Мансуровна

Кўқон давлат педагогика институти ўқитувчиси

Аннотация: Мақола доирасида лингвомаданий бирликларни ифодаловчи лексик бирликлар хусусида фикр юритилган. Бадиий асардан олинган мисоллар ёрдамида лингвопоэтик мақсад хосиласига айланган мурожаат бирликлар батафсил таҳлил қилинган. Спорт терминларининг ҳам ёзувчи ижодкорлиги натижасида лингвомаданий бирликка айланиши мисоллар ёрдамида тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: Лингвомаданий хусусият, лингвопоэтика, оғзаки ва ёзма нутқ, мурожаат бирликлари, лексик бирликлар, семантика, тил

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ ЕДИНИЦ В ПРОЦЕССЕ УСТНОГО И ПИСЬМЕННОГО ОБЩЕНИЯ

Джамолиддинова Дилноза Мирходжиддиновна

Кокандский государственный педагогический институт, и.о. профессора, доктор
филологических наук

Муҳиддинова (Абдуллаева) Дилафруз Мансуровна

Преподаватель Кокандского государственного педагогического института

Аннотация: В статье рассматриваются лексические единицы, репрезентирующие лингвокультурные единицы. На примерах из художественного произведения подробно анализируются референтные единицы, ставшие продуктом лингвопоэтической цели. Также на примерах изучено превращение спортивных терминов в лингвокультурные единицы в результате творчества писателя.